

Η ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ (Καριγέ Τζαμί)

ΣΤΕΛΙΟΣ ΓΟΥΝΑΡΟΠΟΥΛΟΣ
3ο ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΤΡΙΚΑΛΩΝ
ΕΤΟΣ 2012-2013
ΤΑΞΗ Β1

Η Μονή της Χώρας-Γενικά

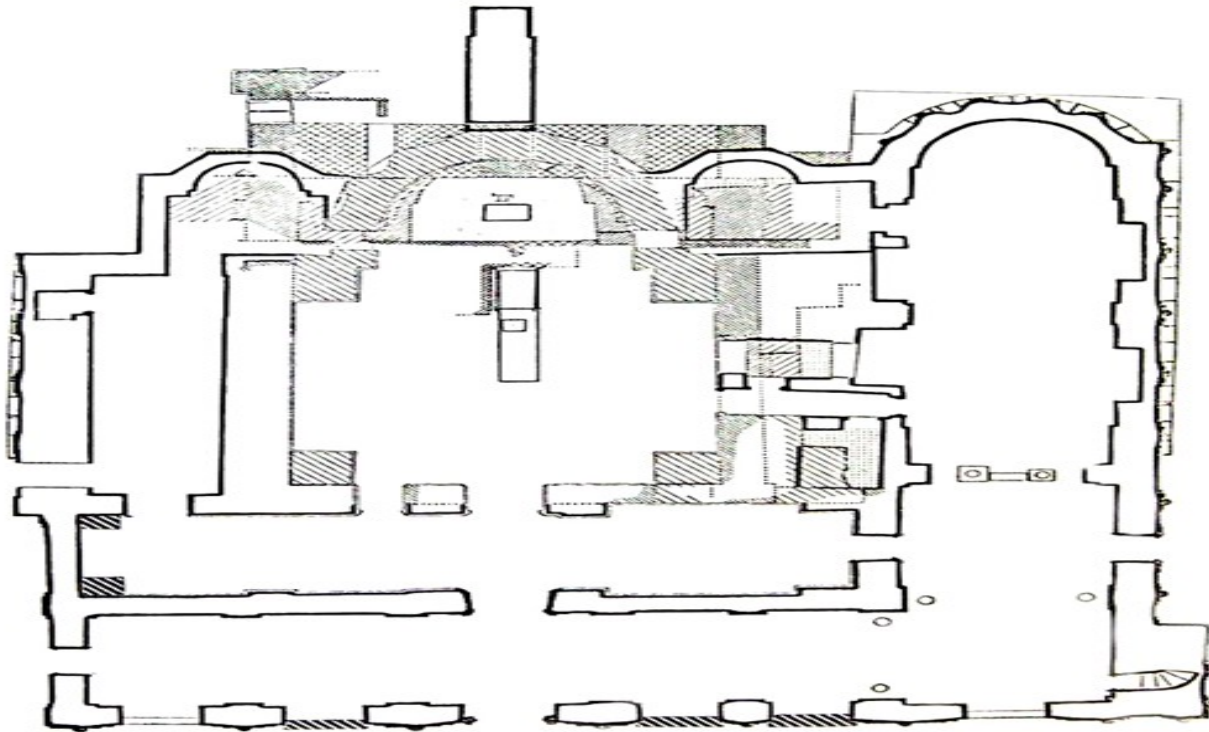
Μερικά από τα καλύτερα δείγματα των ψηφιδωτών της βυζαντινής τέχνης διατηρούνται μέχρι τις μέρες μας στη Μονή της Χώρας στην Κωνσταντινούπολη. Το κτίσμα αυτό, περίφημος μεσοβυζαντινός ναός της Βασιλεύουσας ως προς την αρχιτεκτονική, του οποίου ο προσεγμένος διάκοσμος φιλοτεχνήθηκε επί Παλαιολόγων, μετά την Άλωση μετατράπηκε σε τέμενος και είναι γνωστό σήμερα ως Kariye Çamii. Μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου, το κτίσμα επισκευάστηκε και έκτοτε λειτουργεί ως μουσείο. Οι τοίχοι και ο τρούλος του καθολικού διακοσμήθηκαν με μωσαϊκά και τοιχογραφίες έξοχης τεχνοτροπίας που αναπαριστούν σκηνές από το βίο του Χριστού και της Θεοτόκου.

Θέση-Ονομασία

Η μονή της Χώρας ήταν χτισμένη στον έκτο λόφο της Κωνσταντινούπολης περίπου 150 μέτρα από το Θεοδοσιανό τείχος, νότια του Κεράτιου κόλπου, στην περιοχή Edimekarı της σημερινής πόλης.

Ολόκληρο το όνομα του καθολικού του μοναστικού συγκροτήματος, σύμφωνα με ορισμένους μελετητές, ήταν «Η εκκλησία του Αγίου Σωτήρος εν τη Χώρα», ήταν επομένως αφιερωμένη στο Χριστό. Στη θέση του σωζόμενου μνημείου υπήρχε ναός ήδη από τον 5ο αιώνα, καθολικό μονής που βρισκόταν έξω από τα τείχη του Κωνσταντίνου Α΄ (306/324-337). Ο προσδιορισμός «εν τη Χώρα», απ' όπου και το συντετμημένο όνομα «Μονή της Χώρας», ερμηνεύεται κατά κανόνα ως σχετιζόμενος ακριβώς με τη θέση του παλαιότερου ιδρύματος εκτός των τειχών της πόλης. Όταν ο Θεοδόσιος Β΄ (408-450) έχτισε τα νέα τείχη, κατά το διάστημα 412-441, η μονή περιελήφθη στον περίβολο των οχυρώσεων (βρίσκεται σε απόσταση περ. 150 μ. από το τείχος), διατή

Κάτοψη του καθολικού της Μονής της Χώρας κατά τον P.A. Underwood, 1966.

Η ιστορία του κτίσματος

Η έρευνα του P.A. Underwood, απέδειξε ότι ο ναός χτίστηκε μεταξύ των ετών 1077 και 1081 από την πεθερά του Αλεξίου Α΄ Κομνηνού (1081-1118) Μαρία Δούκαινα, πάνω σε παλαιότερα κτίσματα του 6ου και του 9ου αιώνα· αργότερα, λόγω των ζημιών που προκλήθηκαν στην ανατολική πλευρά, ενδεχομένως από σεισμό, επισκευάστηκε ριζικά γύρω στο 1120 από τον σεβαστοκράτορα Ισαάκιο Κομνηνό, γιο του Αλεξίου Α΄. Στους παλαιολόγειους χρόνους, μεταξύ των ετών 1316-1320/1321, ο Θεόδωρος Μετοχίτης πρόσθεσε τον εξωνάρθηκα και το νότιο παρεκκλήσιο, προσθήκες χαρακτηριστικές στην υστεροβυζαντινή ναοδομία, και κόσμησε το ναό με τα περίφημα ψηφιδωτά και τις τοιχογραφίες.

Φωτογραφίες του τεράστιου και μεγαλοπρεπή ναού όπως διασώζεται σήμερα

Περίπου μισό αιώνα μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς, το κτίσμα μετατράπηκε σε τέμενος με εντολή του μεγάλου βεζίρη του σουλτάνου Βαγιαζήτ Β΄ (1481-1512) και πήρε το όνομα Kariye Çamii. Τα ψηφιδωτά και οι τοιχογραφίες καλύφθηκαν με παχύ στρώμα κονιάματος, που μαζί με τους συχνούς σεισμούς στην περιοχή κατέστρεψαν το μεγαλύτερο μέρος της αρχικής διακόσμησης. Το 1948, με πρωτοβουλία των Thomas Whittemore και Paul A. Underwood, ερευνητών στο Αμερικανικό Βυζαντινό Ινστιτούτο (Byzantine Institute of America) και στο Κέντρο Βυζαντινών Σπουδών του Dumbarton Oaks, ξεκίνησε το πρόγραμμα αναστήλωσης του μνημείου. Έκτοτε το μνημείο έπαψε να λειτουργεί ως τέμενος και το 1958 άνοιξε τις πόρτες του για το κοινό ως Kariye Müzesi (Μουσείο Καριγιέ τζαμί).

Φωτογραφίες από το εσωτερικό του ναού

Το αρχιτεκτονικό σχήμα του καθολικού

Ο πυρήνας του οικοδομήματος του καθολικού της Μονής της Χώρας, όπως έχει διαμορφωθεί, είναι σταυρόσχημος και στεγάζεται από μεγάλο κεντρικό τρούλο σε ψηλό τύμπανο. Οι σταυρικά διαταγμένες κεραιές είναι ισομεγέθεις, αβαθείς και στηρίζονται σε ογκώδεις γωνιακούς πεσσούς. Τυπολογικά ανήκει στις μεταβατικές τρουλαίες βασιλικές, των οποίων συναντάμε και άλλες ύστερες επιβιώσεις στην ναοδομία της Κωνσταντινούπολης κατά τον 12ο αιώνα (Παμμακάριστος, Γκιουλ Τζαμί, Καλεντέρχανε Τζαμί).

Το καθολικό της Μονής της Χώρας δεν είναι τόσο μεγάλο κτίσμα όπως άλλες βυζαντινές εκκλησίες της Κωνσταντινούπολης· καλύπτει μόνο 742,5 τ.μ., αλλά, αν και δεν διαθέτει μνημειακής κλίμακας διαστάσεις, ξεχωρίζει για το κάλλος του εσωτερικού του χώρου. Το κτήριο διαιρείται σε τρεις βασικούς χώρους: το νάρθηκα, τον κυρίως ναό και το παρεκκλήσι. Συνολικά οι τρούλοι του οικοδομήματος είναι έξι: δύο στεγάζουν τα άκρα του εσωνάρθηκα, ένας το παρεκκλήσι και οι άλλοι τρεις καλύπτουν τον κυρίως ναό (κεντρικός) και τα ανατολικά γωνιακά διαμερίσματα.

Ακολουθούν φωτογραφίες της εξωτερικής όψης της Μονής της Χώρας με τα ιδιαίτερα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά της.

Ο διάκοσμος και το εικονογραφικό πρόγραμμα της Μονής της Χώρας

Η Μονή της Χώρας είναι το σημαντικότερο μνημείο της εποχής των Παλαιολόγων και λόγω του μοναδικού του εικονογραφικού προγράμματος, ένα από τα σπουδαιότερα καλλιτεχνικά δημιουργήματα της βυζαντινής τέχνης. Ο ψηφιδωτός διάκοσμος του ναού και οι τοιχογραφίες του παρεκκλησίου αναδεικνύουν το υψηλό ποιοτικά επίπεδο, την ιδεολογική κατεύθυνση, την αναβίωση των κλασικών γραμμάτων και την καλλιτεχνική καταξίωση της Αναγέννησης των Παλαιολόγων κατά το 14ο αιώνα.

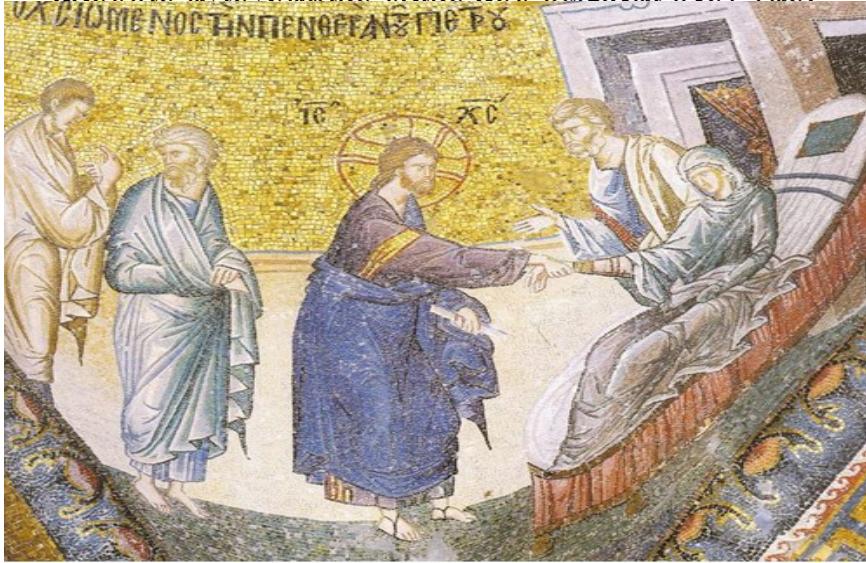
Στις παραστάσεις της Μονής της Χώρας αντικατοπτρίζεται το λεπτό γούστο του χορηγού τους Θεοδώρου Μετοχίτη, που υπήρξε ένας από τους πιο μορφωμένους και διάσημους Βυζαντινούς του 14ου αιώνα. Ο ψηφιδωτός διάκοσμος του καθολικού της Μονής της Χώρας κοσμεί τον εξωνάρθηκα, το νάρθηκα και τον κυρίως ναό. Τα ανατολικά τόξα του Ιερού Βήματος κοσμούν οι απεικονίσεις του Χριστού και της Θεοτόκου με το Βρέφος. Τα κύρια επεισόδια του Ευαγγελίου, πιθανότατα ως μέρος του κύκλου του Δωδεκάορτου, μάλλον διακοσμούσαν κάποτε τους τοίχους του καθολικού, αλλά δεν σώθηκαν μέχρι τις μέρες μας. Στους νάρθηκες του καθολικού και του παρεκκλησίου αναπτύσσονται οι δύο λεπτομερείς κύκλοι του βίου της Παρθένου και των παιδικών χρόνων του Χριστού, που συνδυάζονται με τη Γενεαλογία του και τον κύκλο των θαυμάτων του.

Η ΤΕΧΝΟΤΡΟΠΙΑ

Στα ψηφιδωτά του καθολικού της Μονής της Χώρας καταδεικνύεται η λαμπρότητα της τέχνης της Κωνσταντινούπολης. Οι περισσότερες σκηνές διαδραματίζονται στον κάμπο του περίπλοκου αρχιτεκτονικού τοπίου, που θυμίζει έντονα έργα της ελληνιστικής κληρονομιάς. Οι μορφές των αγίων παρουσιάζονται σε ασυνήθιστες στάσεις – μερικές φορές θα έλεγε κανείς ότι υπερίπτανται – και έχουν φιλοτεχνηθεί από διαφορετικές οπτικές γωνίες, που μάλλον είχαν πρότυπα διάφορες πηγές, όπως βυζαντινά χειρόγραφα και σχέδια εργασίας. Η γενική διάθεση εμπνέει έναν ασύγκριτα μεγαλύτερο λυρισμό και μια ομαλότητα σε σχέση με τις τοιχογραφίες του 13ου αιώνα στο Βυζάντιο, η οποία παρατηρείται ειδικά στις σκηνές από τα παιδικά χρόνια του Χριστού. Εντυπωσιάζει επίσης η νέα αντίληψη του εικαστικού χώρου, επειδή οι ανθρώπινες μορφές και τα τοπία συντονίζονται εδώ σε ένα αρμονικό αιθέριο σύνολο, παρά το γεγονός ότι για τις πολύμορφες συνθέσεις χρησιμοποιούνται διάφοροι άξονες, κυρίως κατακόρυφοι. Αυτά φαίνονται π.χ. στη σκηνή του Ευαγγελισμού, στην πηγή, όπου τα κτήρια του φόντου στρέφονται το ένα προς το άλλο, διαμορφώνοντας έναν τρίγωνο χώρο που καδράρει τη βασική σύνθεση.

Από καλλιτεχνικής πλευράς είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι ο διάκοσμος της Μονής της Χώρας δε βασίζεται καθόλου σε απόδοση σκιάσεων, αλλά στην αντίθεση των χρωματικών κηλίδων. Τα χρώματα εδώ είναι πολύ πιο πομπώδη, πιο φωτεινά, πιο ζωντανά, αν και μερικές φορές αφύσικα – θυμίζουν περισσότερο τη χρωματική γκάμα των έργων σε σμάλτο και διαφέρουν από την ασκητική παλέτα των αγιογράφων του 11ου και 12ου αιώνα.

Οι παραστάσεις στα ψηφιδωτά και τις τοιχογραφίες είναι από τις ωραιότερες Βυζαντινές. Τα χρώματα είναι έντονα, οι αναλογίες των μελών αρμονικές και η έκφραση των προσώπων φυσική. Ακολουθούν εικόνες από το πλούσιο αγιογραφικό υλικό που σώζεται στον ναό:

Η θεραπεία της πεθεράς του Πέτρου, ψηφιδωτό από το νάρθηκα του ναού, 1315-1320.

Η Γέννηση, ψηφιδωτό από το νάρθηκα του ναού, 1315-1320.

Χριστολογικές και Θεομητορικές παραστάσεις

Ταυτόχρονα με τα ψηφιδωτά της μονής φιλοτεχνήθηκαν και οι τοιχογραφίες στο νάρθηκα του παρεκκλησίου. Αυτός ο χώρος με τους τέσσερις τάφους του χτίστηκε ως νεκρικό παρεκκλήσιο, όπως άλλωστε φαίνεται και από την επιλογή των εικονογραφικών θεμάτων της διακόσμησης, εφόσον οι τοιχογραφίες ερμηνεύουν τις συμβολικές παραστάσεις της Θεοτόκου, την Ανάσταση και τη Δευτέρα Παρουσία.

Όπως και στο νάρθηκα του καθολικού, το εικονογραφικό πρόγραμμα του παρεκκλησίου είναι χωρισμένο γενικά στους κύκλους των βίων της Παναγίας και του Χριστού, αλλά η κύρια ιδέα των συνθέσεων είναι σωτηριολογική, εφόσον πρόκειται για διακόσμηση νεκρικού ναού.

Έτσι η δυτική πλευρά της καμάρας του παρεκκλησίου είναι αφιερωμένη στη Θεοτόκο και οι πάνω ζώνες παρουσιάζουν τις συμβολικές εμφανίσεις της στην Παλαιά Διαθήκη, τεκμηριώνοντας το ρόλο της στη σωτηρία των ψυχών. Ο ανατολικός τρούλος είναι αφιερωμένος στη Δευτέρα Παρουσία και η αποκορύφωση της ιδέας του προγράμματος βρίσκεται στην κόγχη της αγίδας του Ιερού Βήματος μέσω της σκηνής της Καθόδου στον Άδη, που πλαισιώνεται από δύο άλλες αναστάσιμες σκηνές του Ευαγγελίου. Εκεί εμφανίζονται και οι Πατέρες της Εκκλησίας με τα λειτουργικά τους άμφια, ενισχύοντας το συμβολισμό της Θείας Ευχαριστίας. Στη διακόσμηση της κάτω ζώνης της αγίδας του παρεκκλησίου απεικονίστηκε και η ολόσωμη Παναγία που τραβά με τα χέρια προς το μάγουλό της το Θείο Βρέφος και χαρακτηρίζεται «ένας από τους πιο συναισθηματικούς τύπους της Παναγίας Ελεούσας στη βυζαντινή τέχνη».

Η Δευτέρα Παρουσία, τοιχογραφία από την καμάρα του κεντρικού διαμερίσματος του παρεκκλησίου, 1315-1320.

Η Γενεαλογία του Χριστού, ψηφιδωτό από το νάρθηκα του ναού, 1315-1320.

Η Θεοτόκος και οι προπάτορες του Χριστού, ψηφιδωτό του νάρθηκα του ναού, 1315-1320.

Δέηση, ψηφιδωτό του νάρθηκα του ναού, 1315-1320.

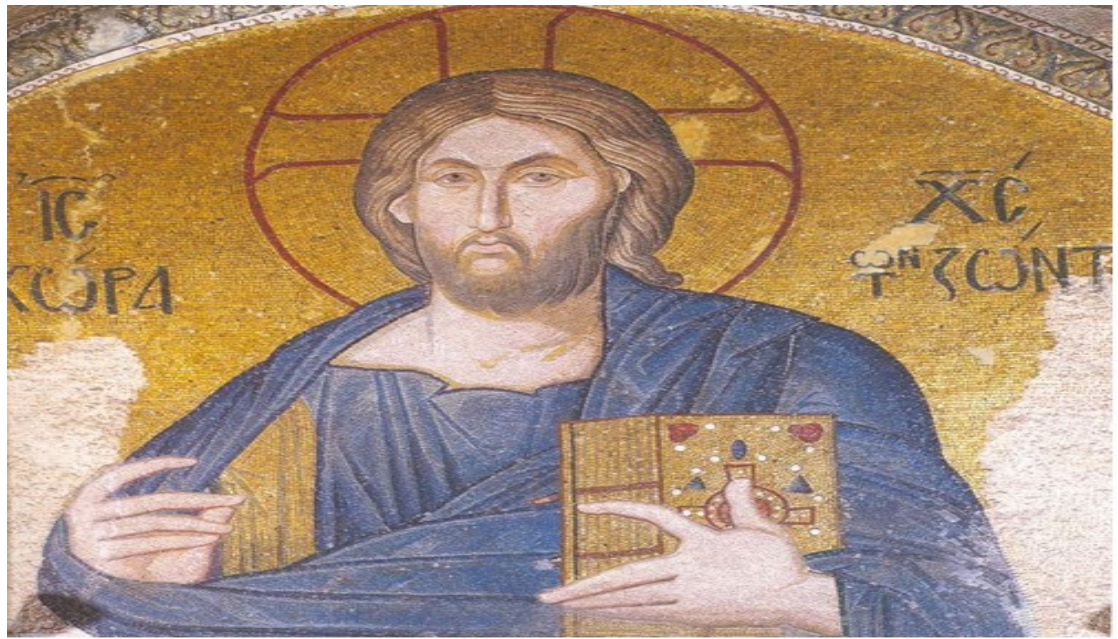

Ο ανακαινιστής του ναού Θεόδωρος Μετοχίτης δέεται στον έθρονο Χριστό, ψηφιδωτό πάνω από την είσοδο του νάρθηκα στον κυρίως ναό, 1315-1320.

Η Θεοτόκος ως χώρα-Ο Χριστός ως χώρα

Στη Μονή της Χώρας ως «Χώρα των Ζώντων» εμφανίζεται ο Χριστός, αλλά το επίθετο αυτό μπορεί να εξηγηθεί μόνο σε σχέση με τις παραστάσεις της Παναγίας πάνω από την είσοδο και στις κολόνες της αψίδας. Οι παραστάσεις αυτές, δηλαδή η «Θεοτόκος Χώρα του Αχωρήτου» και ο «Χριστός Χώρα των Ζώντων», πλαισιώνουν τις εισόδους προς τους χώρους του κυρίως ναού και του Ιερού Βήματος. Συμβολικά οι δύο παραστάσεις θυμίζουν τη σύλληψη, τη Γέννηση του Σωτήρα και τη μεταμόρφωσή του σε Εκκλησία, δηλαδή σε χώρο των ζώντων και των σωζομένων από την αμαρτία. Ο Χριστός ως «Χώρα των Ζώντων» εδώ μάλλον είναι ενσάρκωση της ιδέας της Εκκλησίας ως σώματος του Κυρίου (είσοδος από τον έξω κόσμο στο ναό) και μοναδικής εισόδου στον Παράδεισο (Ιερό Βήμα). Γι' αυτό η απεικόνιση του Χριστού πάνω από την είσοδο του καθολικού μάλλον πρέπει να ερμηνεύεται ως «επικράτεια των ζώντων», δηλαδή της Εκκλησίας, και η άλλη εικόνα μπροστά από την αψίδα του Βήματος ως «επικράτεια των (αι-)ζώντων», δηλαδή του ουράνιου βασιλείου.

Το όνομα της Μονής της Χώρας, γενικά, σημαίνει «μονή εντός των τειχών της Πόλης» και η «χώρα» ως εικονογραφικό επίθετο αφορά κυρίως τη Θεοτόκο και αντλήθηκε από την υμνογραφία. Ο Χριστός ως «Χώρα των Ζώντων» εδώ μάλλον εμφανίζεται μόνο σε σχέση με την Παναγία «Χώρα του Αχωρήτου» και γι' αυτό ο ναός αφιερώθηκε ταυτόχρονα στο Σωτήρα Ζωοδότη και στην Παναγία τη «χαρήσασα» τη ζωή. Αντίθετα, το εικονογραφικό πρόγραμμα του παρεκκλησίου συμβολίζει τη «χώρα των νεκρών», που περιμένουν την άφεση των αμαρτιών τους και τη Δευτέρα Παρουσία με την Ανάσταση.

Η "Χώρα των Ζώντων", ψηφιδωτό από το νάρθηκα, 1315-1320.

Η "Χώρα του Αχωρήτου", ψηφιδωτό από το νάρθηκα, 1315-1320.